

Bělohrad, Radim

Kritika psychologické teorie praktického zájmu

In: Bělohrad, Radim. *Osobní identita a její praktická hodnota*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 91-98

ISBN 9788021055315

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124225>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 KRITIKA PSYCHOLOGICKÉ TEORIE PRAKTICKÉHO ZÁJMU

Aby bylo možné docenit důvody pro revizi Parfitovy koncepce v tomto bodu, připomenu její stěžejní teze. Parfit tvrdí, že:

- a) na numerické identitě prakticky nezáleží;
- b) prakticky záleží na psychologické spojitosti a kontinuitě, které se mohou větvit;
- c) psychologická spojitost a kontinuita mohou mít libovolnou příčinu.

Zatímco v bodu a) s Parfitem souhlasím, domnívám se, že existují důvody pro odmítnutí tezí b) a c). Odrazím se od kritiky, kterou poskytuje Jeff McMahan ve svém díle *The Ethics of Killing*,⁷⁰ ale pokusím se ukázat, že ani jeho kritika není v jednom z bodů dostatečně radikální. V reakci na b) McMahan tvrdí, že Parfitovo kritérium pro určení toho, na čem záleží, je neúnosně silné. Snaží se ho rozvolnit tak, aby zahrnovalo nejen psychologickou kontinuitu, ale i přerušované vědomí, pokud je realizováno stejným fungujícím mozkiem nebo jeho částí. Domnívám se, že se nelze zastavit ani u přerušovaného vědomí. Existuje hierarchie toho, na čem nám prakticky záleží, která začíná u psychologické kontinuity, ale může dosahovat až ke kontinuitě dostatečného množství těla i při absenci vědomí. Proti bodu c) McMahan namítá, že pokud nemá psychologická kontinuita normální příčinu, tj. kontinuitu fungujícího mozku, pak na ní nezáleží. Navrhuje tedy omezit možné příčiny psychologické spojitosti u *relací praktického zájmu* pouze na příčinu normální, s čímž souhlasím. V následujících dvou částech se budu nastíněným argumentům věnovat podrobněji.

3.1 Psychologická kontinuita není nutná pro racionalitu praktického zájmu

Parfitova definice psychologické kontinuity říká, že kontinuita je dána překrývajícími se řetězci spojitosti a spojitost je existence přímých psychologických vazeb. Víme ale také, že podle Parfitovy stipulace musí být tato spojitost *silná*, aby platila kontinuita. Spojitost je silná, jestliže ze dne na den existuje u dané osoby více než polovina přímých psychologických vazeb, které existují ze dne na den u většiny lidí. Pokud se tedy průměrně mezi lidmi vyskytuje ze dne na den tisíc přímých psychologických

70 McMahan, Jeff. *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life*, c. d.

vazeb, aby byla spojitost silná, musí daná osoba mít alespoň pět set takových vazeb. Pokud klesne počet vazeb pod tuto hranici, dochází k zániku *silné* spojitosti. Tím dochází k přetržení psychologické kontinuity, protože ta je dána jen silnou spojitostí. Jestliže je kontinuita a spojitost tím, co zdůvodňuje racionalitu našeho zájmu o sebe sama, potom platí, že když klesne počet přímých vazeb pod polovinu normálního množství přítomného u většiny lidí, pak se trvalý zájem o sebe sama v takovém stavu stává iracionálním.

Kdybychom tvrzení, že pro racionalitu praktického zájmu o sebe sama je nutná silná psychologická spojitost, formulovali metaforicky pomocí zmiňovaného příměru s lanem, mohli bychom říci, že prakticky užitečné je jen takové lano, které není naříznuto více než z poloviny. Pokud takto naříznuto je, pak není použitelné.

Už tento příměr naznačuje slabiny Parfitova kritéria. Stejně jako můžeme najít praktické užití pro částečně přeríznuté lano, můžeme také vykazovat racionální zájem o takové fáze svého života, ve kterých psychologická spojitost poklesne pod polovinu průměru. Podle Parfita taková bytost ztrácí psychologickou kontinuitu. Skutečnost, že Parfitova psychologická kontinuita neumožňuje slabší formy, je spíše slabinou. K tomuto závěru dospívá i McMahan.⁷¹ Ten argumentuje příkladem pacienta trpícího pokročilým stadiem Alzheimerovy choroby. Alzheimerova choroba je neurodegenerativní onemocnění mozku, při kterém se rozpadají nervové buňky, vlákna a začíná postupná demence. U pacientů v pokročilém stádiu této choroby se brzy natolik sníží počet přímých psychologických vazeb, že je vysoce pravděpodobný jejich pokles pod polovinu průměru u většiny lidí. Takoví lidé se vyznačují poruchami paměti, dezorientací v čase, změnou osobnosti, poruchami soudnosti, neschopností vykonávat běžné aktivity, halucinacemi a ve finálním stadiu také nerozpoznáváním blízkých osob, ztrátou schopnosti souvislé řeči, stavu zmatenosti a celkovým tělesným a duševním chátráním.

McMahan poté čtenáře žádá, aby si představili sami sebe v situaci, kdy mají diagnózu Alzheimerovy choroby. Lékařská perspektiva je daná a je jen otázkou času, kdy se začnou jednotlivé příznaky projevovat. Má se však taková osoba obávat o to, jak se s ní bude v konečném stadiu zacházet, jestli se jí dostane dostatečné péče, zda bude moci trávit čas s blízkými, jestli nebude trpět bolestí? Podle Parfitovy koncepce jsou všechny tyto obavy zcela iracionální. Z jeho koncepce za prvé plyne, že bytost v konečném stadiu již nebude původní osoba, a za druhé, klesne-li spojitost mezi oběma bytostmi pod polovinu průměru, není již zájem

71 *Tamtéž*, pp. 46–48.

o tuto osobu racionální. Potíž je v tom, že naše intuice nám říká přesný opak. Za prvé se domníváme, že i v pokročilém stadiu choroby to budeme stále my, a za druhé považujeme naše obavy a starosti o sebe v tomto stadiu za zdůvodněné. Zdá se tedy, že Parfitova koncepce zde narazila na silný odpor našich intuicí.

Proto McMahan navrhuje Parfitovo kritérium změnit. Místo Parfitovy psychologické kontinuity zavádí pojem *široké psychologické kontinuity*, která sestává z překrývajících se řetězců psychologické spojitosti *libovolného* stupně. Široká kontinuita může být silná, pokud se zakládá na silné spojitosti, nebo slabá, pokud je přímých psychologických vazeb ze dne na den malé množství. Zároveň McMahan reviduje požadavek, aby byla psychologická kontinuita bipolární. U Parfita psychologická kontinuita buď platí, nebo neplatí, pokud poklesne počet přímých vazeb pod polovinu průměru. McMahanova široká psychologická kontinuita je však otázkou stupně. Jde o kontinuum kontinuity, od maximální síly až po poslední přetrvávající vazbu.⁷²

Poté McMahan zakládá racionalitu zájmu o sebe na nově definované široké psychologické kontinuitě a psychologické spojitosti. Z této revize plyne, že osoba v raných fázích Alzheimerovy choroby může mít racionální zájem o sebe v pokročilém stadiu, kdy bude počet přímých psychologických vazeb již velmi malý. McMahan přijímá Parfitovu tezi, podle níž se snižujícím se počtem těchto vazeb úměrně snižuje také racionalita zájmu o sebe. Proto podle něj platí, že zájem osoby o sebe ve stadiu pokročilé demence je zdůvodněný (na rozdíl od Parfitovy koncepce), avšak v menší míře než ze dne na den u zdravé osoby.

Dále ve svém díle však McMahan navrhuje ještě větší rozvolnění požadavků na racionalitu zájmu o sebe.⁷³ Domnívá se, že zájem pacientů s Alzheimerovou chorobou je zdůvodněný i v případě, že už v jejich životech ze dne na den neexistuje psychologická kontinuita, ačkoli je jejich mozek stále schopen produkce elementárních forem vědomí. McMahan tato stadia nazývá „izolované subjekty“. Domnívá se, že kdyby byla Alzheimerova choroba v těchto fázích doprovázena například extrémní bolestí, pak by osoba v raných stadiích mohla mít zdůvodněné obavy o bytost v těchto pozdních fázích. Proto McMahan rozšiřuje psychologickou teorii praktického zájmu ještě více: praktický zájem je zdůvodněný, pokud existuje funkční mozek, který produkuje vědomí, byť nejde o komplexní formy vědomí umožňující vznik psychologických vazeb.

72 *Tamtéž*, p. 50.

73 *Tamtéž*, p. 67.

McMahanův krok je důležitý z metodologického hlediska. Parfit vybudoval svou koncepci na předpokladu, že metafyzika je nadřazena etice v tom smyslu, že správné praktické postoje a hodnoty vznikají jako produkt nejlepší metafyzické teorie. Parfitova metafyzická koncepce definuje pojmy osoba, osobní identita a přežití tak, že jakékoli praktické ohledy vůči sobě ve stadiu bytosti s nízkou psychologickou spojitostí ztrácejí odůvodnění. Stručně řečeno, Parfitova metafyzika předepisuje, které jednání má být považováno za racionální. McMahan však v tomto bodu priority obrací. Poukazuje, že právě proto, že určité jednání považujeme předteoreticky za racionální, je nutné revidovat teorii, která tuto racionalitu popírá. V McMahanově koncepci je tedy praxe nadřazena teorii, etika metafyzice.

Pokud však tuto metodologii přijmeme, musíme podle mě dospět k závěru, že ani McMahanova druhá revize Parfitovy koncepce není dostatečně radikální. Domnívám se totiž, že lze předteoreticky považovat za racionální i takové postoje osob, které se týkají jejich existence ve stadiu bytosti bez schopnosti produkovat vědomí. Představme si situaci, kdy při autonehodě přijde osoba o přední mozek, který je zodpovědný za produkci vědomí. Osoba ale nezahyne, protože má nepoškozený mozkový kmen, který reguluje funkce všech životně důležitých orgánů, jež také zůstaly nepoškozeny.

Existují lidé, kteří by při představě takové situace odmítli podepsat smlouvu, ve které by souhlasili s odebráním orgánů pro potřeby transplantace, a tím se smrtí tohoto organismu. Je tento postoj iracionální? Podle teorie Parfita a McMahana ano, protože v jejich teoriích je nutnou podmínkou racionality zájmu o sebe schopnost produkovat vědomí. Intuitivně je však tento postoj zřejmě racionální. I když zde neexistují žádné psychologické vazby ani vědomí, stále zde zůstává jedna životně významná kontinuita, totiž biologická. Bytost po autonehodě bude tentýž lidský organismus, táž biologická entita jako původní osoba. Nemohu tvrdit, že lidé tento postoj *musí* zastávat. Jen chci říci, že někteří lidé takový postoj zastávají a že existují určité relace v pozadí, které by mohly jejich racionalitu zdůvodnit. Také nechci tvrdit, že tento postoj je stejně racionální jako zájem o sebe v běžném životě, kdy platí silné psychologické vazby ze dne na den. Přijímám Parfitovu tezi o legitimitě nižšího zájmu v případě existence menšího množství vazeb. Jen se nedomnívám, že všechny důležité vazby jsou jen psychologické.

Podle mého názoru existuje hierarchie toho, na čem záleží při přežití. Pokud bychom měli volit mezi přežitím jako izolovaný subjekt (v posledním stadiu Alzheimerovy choroby) a přežitím při zachování plné psychologické kontinuity, všichni bychom volili druhou možnost.

Podobně pokud bychom volili mezi izolovaným subjektem a vegetativním stadiem (zničený přední mozek, žádné vědomí), každý by raději alespoň trochu vnímal. Ale domnívám se, že pokud bychom měli volit mezi úplnou smrtí a vegetováním, řada lidí by volila vegetativní stadium. Možná jen malé množství lidí. Ale to jen potvrzuje Parfitovu tezi, že síla praktického zájmu je úměrná množství vazeb, které ze dne na den přetrvávají. Mé přesvědčení, že přítomnost vědomí není nutná pro racionalitu zájmu o sebe, pramení také ze skutečnosti, že odmítám Parfitovu a McMahanovu teorii identity. Na rozdíl od nich jsem přesvědčen o tom, že já ve vegetativním stadiu bych byl stále já. Toto přesvědčení nemůže být přímou podporou pro mou koncepci racionality zájmu o sebe, protože přijímám Parfitovu tezi, že na identitě nezáleží. Může ale být nepřímou podporou, pokud přijmeme metodologický požadavek, který vznáší také McMahan, podle kterého by měly být teorie identity a teorie praktického zájmu co nejbližší.

3.2 Libovolná příčina není postačující pro racionalitu praktického zájmu

Nyní přejdu k druhému bodu změny Parfitova kritéria. Ten se týká pojmu příčiny, který je obsažen v definici psychologické spojitosti. Parfit tvrdí, že praktický zájem je racionální, i když příčina psychologické spojitosti mezi osobami v čase je libovolná.⁷⁴ Klade tento názor do opozice ke dvěma jiným přesvědčením, tj. že příčina musí být normální nebo alespoň spolehlivá. Normální příčina psychologické spojitosti je ta, která funguje každý den v životech obyčejných zdravých osob. Je dána kontinuitou mozku, který produkuje vědomí. Je-li zachována dostatečná část mozku k tomu, aby bylo vědomí možné, pak lze tvrdit, že psychologická kontinuita s normální příčinou je zachována (podle Parfita však musí být navíc psychologická spojitost relativně silná).

Jakmile se začneme zabývat myšlenkovými experimenty, můžeme dospět k jiným variantám příčiny psychologické spojitosti. Rozdíl mezi normální a nenormální, leč spolehlivou příčinou představují experimenty rozdělení osoby a teletransportu. Protože při rozdělení jde o chirurgický zákrok, ve kterém přejdou hemisféry lidského mozku do nových těl, jde o situaci, kdy dostatečné množství mozku schopné produkce vědomí stále přetrvává. Tím je splněn požadavek na normální příčinu psychologické spojitosti. V případě teletransportu je však zachována pouze informace o struktuře lidského těla včetně mozku, která je pak použita pro výstavbu perfektní repliky z jiné hmoty na opačném konci teletransportéru.

74 PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*, c. d., p. 287.

McMahan zkoumáním intuicí objevuje zajímavou nekoherenci v našich předteoretických názorech na to, co je důležité při přežití. Představme si následující použití teletransportéru. Osoba vstoupí do skeneru a je naskenována, čímž dojde k její anihilaci. Pak ovšem dojde k přenosu informací do dvou nezávislých koncových zařízení, kde jsou vytvořeny dvě přesné repliky původní osoby. V podstatě jde jen o obměnu původního experimentu rozdělení osoby, ale mechanismy, které jsou k tomu použity, nezachovávají kontinuitu dostatečné části mozku. Příčina psychologické spojitosti tedy není normální. McMahan tvrdí, že kdyby Parfit použil tento příklad rozdělení místo svého, nepovedlo by se mu přesvědčit tolik čtenářů o tezi, že na identitě nezáleží. Naše ochota zajímat se o život těchto dvou osob je nižší než v případě, kdy tyto osoby sdílí části našeho mozku.

Jsou ale ještě přesvědčivější příklady. McMahan jeden nazývá *sebeurážedná mise*.

Je válka a jistý voják byl vybrán, aby provedl vojenskou misi, která je spojena s jistotou smrti. Armáda však vlastní replikátor a přestože je jeho použití velmi drahé, velitelé rozhodnou, že voják má možnost vytvořit svou vlastní repliku. Také je mu umožněno předem rozhodnout, zda do boje vyšle svou repliku, nebo zda se vydá sám.⁷⁵

Podle Parfitova kritéria by mělo být vojínovi úplně jedno, zda půjde sám, nebo pošle repliku. Relace, na kterých podle Parfita záleží při přežití, totiž zachovává jak původní osoba, tak její replika. McMahan však tvrdí, že většina lidí by patrně poslala do boje repliku místo sebe. Pokud je to tak, pak nemůže být pravda, že záleží na psychologické kontinuitě a spojitosti s libovolnou příčinou. Požadujeme navíc, aby přeživší bytost měla alespoň minimální funkční část našeho mozku.

Rozumnost tohoto požadavku je možné podpořit dalším myšlenkovým experimentem. Představme si, že někdo upraví teletransportér, aby byl schopen mnohočetných replikací a zachoval existenci původní osoby. Tato osoba vstoupí do replikačního boxu, kde je naskenována, informace o jejím těle je uchována a poté je vytvořena řada replik původní

⁷⁵ „*The Suicide Mission*. In a time of war, one has been chosen to carry out a military mission that will involve certain death. Although the operation of the Replicator is very expensive and has therefore been strictly rationed, one's superiors have granted one the privilege of having a replica of oneself made prior to the mission. They will also allow one to choose, prior to the process of replication, whether one will go on the mission oneself or whether the replica will be sent.“ McMahan, Jeff. *The Ethics of Killing. Problems at the Margins of Life*, c. d., p. 57.

osoby. Představme si, že někdo takto naskenuje mne a poté vytvoří tisíc mých replik. Pokud při přežití záleží na psychologické kontinuitě a spojitosti s normální příčinou, pak mě tyto repliky vůbec nemusí zajímat. Jsou to mé kopie, ale nic víc. Pokud však záleží na kontinuitě a spojitosti se spolehlivou nebo libovolnou příčinou, pak platí, že pokud se o osud mých replik nezajímám se stejnou intenzitou jako o sebe, pak se chovám iracionálně. Potíž je v tom, že vykazovat stejný zájem o tisíc bytostí jako o sebe je prakticky nemožné, takže tuto osobu odsuzuje daná situace k iracionálnímu chování.

Avšak intuice nám opět ukazuje, že zájem o tyto bytosti by byl také neopodstatněný. McMahan ukazuje příklad, kdy skupina vyděračů pomocí ještě sofistikovanějšího zařízení získá kompletní informační obraz nějaké osoby. Poté pohrozí, že pokud nedostanou vysoké výkupné, vytvoří velké množství replik a umučí je k smrti.⁷⁶ Zdá se, že málokdo by byl ochoten zaplatit za propuštění těchto replik stejně vysokou částku, jako kdyby byl v situaci on sám. To svědčí o naší neschopnosti identifikovat se plně s těmito replikami.

Na základě těchto úvah dospívám k závěru: Parfitova původní teze, podle níž nám při přežití záleží na psychologické kontinuitě a spojitosti s libovolnou příčinou, naráží na odpor našich jiných silných intuicí a je neudržitelná. Místo ní akceptuji silnější požadavek normální příčiny, tedy existenci dostatečného množství mozku, který je schopen produkovat vědomí.

3.3 Shrnutí

V předchozích dvou částech jsem za pomoci McMahanových argumentů ukázal, že Parfitovy názory na to, co je pro nás důležité v otázce vlastního přežití, vyžadují dvojnásobnou revizi. První revize spočívala v tom, že je nutné rozvolnit požadavek silné psychologické kontinuity. Dospěl jsem k závěru, že zájem o osobu je racionální i v případě, kdy osoba nevykazuje psychologickou kontinuitu, ale také v případě, kdy nevykazuje žádné mentální vlastnosti a přežívá pouze jako vegetativní organismus. Tento zájem je samozřejmě mnohem slabší, než je tomu u plné psychologické kontinuity, ale stále existuje a je zdůvodněný. Nejen psychologická kontinuita, ale psychologické charakteristiky obecně nejsou pro racionalitu našeho zájmu o sebe sama nutné.

76 *Tamtéž.*

Druhá revize se týkala příčiny psychologické kontinuity a spojitosti. Parfitovo velmi slabé kritérium, kdy příčina může být libovolná, je nahrazeno silnějším požadavkem existence kontinuity dostatečného množství mozku, který zachovává vědomí.

Obě revize zapadají do jednoho uceleného systému, který stojí na tomto předpokladu: při úvahách o tom, co konstituuje naše přežití, nelze zapomínat na naši biologickou kontinuitu. Existence jistých biologických relací je postačující pro určitou míru racionálního zájmu o sebe sama a zároveň nezbytná pro to, aby nějaký zájem vůbec existoval. Tímto zjištěním se dostáváme ke druhému pilíři mé kritiky psychologické teorie. Domnívám se, že Parfitova teorie nejen neodpovídá adekvátně na otázku, na čem záleží při přežití, ale nedokáže ani uspokojivě vyřešit otázku naší numerické identity, kterou Parfit odsunul stranou jako nepodstatnou. Nyní budu obhajovat tvrzení, že psychologické relace nejsou pro numerickou identitu bytostí našeho druhu nutné.